

Szemelvények a barlangok régi magyar irodalmából.

Régi könyvek elnyűtt kötetei, ócska folyóiratok, hetilapok — miknek nem egyszer csak az első füzetek jelent meg — gyakorta beszélnek Magyarország barlangjairól. Kiviláglik belőlük, hogy a barlangok és földalatti üregek néma, titokzatos birodalma mindig izgatta az emberek képzeletét. Ha valami rendkívüli akadt bennük — óriási esonatokra, szokatlan ízű forrásokra, vagy nyáron át is tartósan megmaradó jégre —, messze földre elvitték a híruket. Így keltek szárnyra a Kárpátok barlangjaiban tanyázó sárkányokról, vagy a tordai hasadék üregeiben rejtőző baziliskusról szóló

mesék; a hidegvízű barlangforrások gyógyhatásának hite stb.

WERNHER György pozsonyi kir. tanácsosnak „De admirandis Hungariae aquis Hypomnemation” című, 1549-ben megjelent műve a legrégebbi nyomtatvány, amely magyarországi barlanggal foglalkozik. Ebben a munkában többek között szó esik a füleki várhegy üregéről, melynek szép fehér cseppköveit a XVI. században festék készítésére használták.

Ugyancsak ő ad hírt elsőül a szklenői izzasztó barlangról, amit később, 1723-ban BÉL MÁTYÁS részletesen leírt, sőt a barlang képét is

beutatta. Ebben a barlangban a feltörő hévizek természetes fürdőt hoztak létre, egyben átmelegítették az üreg levegőjét is. TULLIUS, akinek útiléveleit BÉL is idézi, arról panaszkodik, hogy a csodálatos barlanggal a lakosság mit sem törődik, és vizét nem használja fürdőzésre. BÉL, azt javasolja, hívják fel erre a barlangra a külföld figyelmét, ennek segítségével talán neves fürdőhelyet lehetne csinálni belőle!

Magyarországon úgy, mint Erdélyben gyakorta használt a köznép olyan gyógyszereket, melyek barlangokból kerültek ki. Így például a lipómegeyi Deménfalvi-barlang jég-hideg vizét a calculus-ban szenvedők itták. A gyógyulást keresők úgy találták, „mintha az emberi testben feloldaná a követ (húgykő), mit a természet rejtve növesztett”.¹ A barlang csodálatos gyógyhatású vizéről VATERUS ABRAHÁM, wittenbergi orvos külön könyvet írt „Dissertatio de calculi in vesica fellea generatione” címmel. Hasonló babonás orvosszerként használták még a barlangokból napfényre hozott „sárgányesontokat”, a negyedkor hatalmas barlangi medvéjének ásatag maradványait. A lakosság állítása szerint ezekkel a csontokkal „végig szerencsés eredménnyel küzdöttek a butaság (stupor), és egyéb szellemi gyengeségek ellen”.² A „sárgányak” a fogairól pedig az a hiedelem volt elterjedve, hogy kitűnő izzasztó-szer különböző nyavalyákban szenvedők számára. A legelterjedtebb gyógyszer azonban, amit a barlang szolgáltatott, a cseppkő volt. A legkülönbébb bajok orvoslására bevált, és mindenütt közkedveltségnek örvendett. Egyik-másik esetben egészen észszerűen használták fel.

¹ BÉL M.: Notitia Hungariae novae historico-geographica. Viennae. 1736. II. kötet, 522. oldal.

² BÉL M.: Prodomus. 76. oldal.

KRICKEL útleírásában említi, hogy a Rozsnyó melletti Ferenc-barlang tiszta, fehér cseppköveit a nép porrá-törri és a tejmennyeiség fokozására szoptató anyáknak, vagy tejelő állatoknak adagolja.³ Ma az orvos ugyane célból kalciumot rendel. A tiszta kalciumkarbonátból álló cseppkő pora tehát egészen komoly gyógyszerzámba mehetett.

A lipóciak a cseppkővet porrá-törve marhasó közé keverték és úgy adták a tejelő állatnak.⁴ Aggtelek község lakói pedig a nyitott, friss sebre hintették rá a Baradla cseppkövének porát, azután ecetes ruhával kötötték be a megvágott testrészt. „Biztos” mód volt ez a seb gyors gyógyulásának elősegítésére!⁵

Utazók, vagy a barlangokat látogató tanultabb emberek már régen megfigyelték, hogy ősszel a zordra forduló időjárás elől egyes állatfajok a barlangokban keresnek menedéket. A denevér közismert példáját nem tekintve, egész sereg ilyen állatfajt ismerünk. A nyúlról, rókaról, bagolyról, némely szünog-, légy- és lepkefajról már a XVIII. század első feléből vannak feljegyzéseink. WINDISCH KÁROLY, Pozsony város polgármestere, 1780-ban a túrómegeyi Mazarna-barlangról jegyezte fel: „miként falait az ősz beköszöntével nagy számmal lepik el egy lepkefaj példányai, pedig a barlang olyan nedves, hogy a lecepegő víz nem egy lepkét kórétanggal von körül”.⁶ Megfigyelték azt is, hogy nagyon szigorú és hosszantartó tél idején az

³ Fussreise durch den grössten Theil der öster. Staaten. Wien. 1830. 93. old.

⁴ F. S.: Lipócz Fürdője. Tudományos Gyűjtemény. VII. kötet, 69. oldal.

⁵ BALOGH P.: Baradlai utazás 1818-ik esztendőben. Tudományos Gyűjtemény. I. kötet, 63. oldal.

⁶ Geographie des Königreichs Ungarn. Pozsony, 1780.

állatok a jégbarlangokba is behúzódnak, ahol aránylag enyhébb és egyenletesebb a levegő hőmérséklete, vagy legalább is védve vannak a dermesztő szélviharoktól.

Hosszú polcokat töltene meg a barlangokban tanyázó sárgányok irodalma is. RANZANI PÉTER történetkönyvében találjuk az első feljegyzést hazánk sárgányairól. Kéziratát RANZANI 1448-ban fejezte ugyan be, azonban csak 1558-ban került könyvpiacra ZSÁMBOKI kiadásában.⁷ A mű Magyarország történetét tárgyaló részének bevezetésében külön fejezet foglalkozik Erdély sárgányaiával: „In Transsylvania sunt cavernae, in quibus sunt et multa et integra, licet nuda cute capita, caeteraque ossa mortuorum draconum.” A továbbiakban úgy vélekedik a szerző, hogy az állatok nem ott éltek, ahol csontjaik mainap hevernek, hanem az özönvíz hullámai sodorták őket oda Afrikából vagy más földrészekről. RANZANI feljegyzései szolgálják különben az első híradást Magyarország területéről ismeretessé vált ősgerinces maradványokról. Utána több mint két évszázadig nincs egyetlen feljegyzésünk sem, s csak a XVII. század második felében találkozzunk ismét a fantasztikus sárgányesekkel.

Ebben az időben küldi HAIN JÁNOS eperjesi orvos Varsóban élő barátainak azokat a sárgányesontokat, amelyeket a lipómegeyi barlangokból ástak ki. HAIN maradványokat azoktól a parasztoktól vásárolta, akik egyenesen azért keresték fel a barlangokat, hogy ottan a szokatlan alakú csontokat összegyűjtsék s mint büvöserejű, gyógyító talizmánokat jó pénzért áruba bocsájtsák, vagy földesuraiknak kedveskedje-

⁷ RANZANI P.: Epitome Rerum Hungaricarum. Tirnavia.

nek vele. Ennek az élesszemű orvosnak szándékában állott az összes birtokába jutott leleteket ismerettni, ami — eléggé sajnálhatjuk — betegsége, majd korai halála miatt elmaradt. Írásaiból mindössze töredékek jelentek meg. Két levélét 1672-ben J. SACHS adta át a nyilvánosságnak, külföldre küldött jegyzeteit pedig VOLLGNAD HENRIK tette közzé 1673-ban.⁸ Mind a három nyomtatványt egy-egy rézmetszet kísérte. A metszetekben a barlangi medve és a barlangi oroszlán maradványainak bámulatosan szép és hű képeit szemlélhetjük. Segítségükkel az ősléteknak nemesak a nemét és fajtát határozhatjuk meg, hanem némelykor részletvizsgálatokra is kiterjeszhetjük. Így sok esetben megállapíthatjuk az egyedek korát, egészséges vagy beteg voltát stb. HAIN képei nemesak az első ősléte maradványábrázolások hazánkából (1672), hanem egyúttal az egész világi irodalomban először rögzítik le biztosan felismerhető módon a barlangi medvének és a barlangi oroszlán maradványait. Valamennyi rajza közül azt a koponyát illeti az elsőség, amelyről már CUVIER megállapította volt (1706), hogy a barlangi medve maradványa után készült⁹ (lásd I. kép). Megfigyelhető, hogy a koponya alveolusaiban utólag beerőszkolt fogak ülnek, így egy rossz helyre erőszkolt szemfog (caninus), melynek méretei jóval

⁸ HAIN J.: De draconibus Carpathicis. (Miscellanea curios. medico-phys. academ. natur. curios. Dec. I. Annus III. Obs. CXXXIX.) Lipsia-Francfurt. — De draconum Carpathicorum cavernis. (U. o. Obs. CXCVI.)

VOLLGNAD H.: De draconibus Carpathicis et Transylvanicis. (U. o. Anni IV. Obs. CLXX.)

⁹ Sur les ossements... (Annales du Muséum d'histoire naturelle, VII. köt.)

alatta maradnak a koponyához illő hogy jobb kelendőség kedvéért a fog feltételezhető méreteinek. A leletet kiásó paraszt az üres alveolu-

I. kép. A barlangi medve első ábrázolása.

molarisok, úgy látszik, nem is ragadozó állat, hanem valamilyen kérődző. Nem tartom lehetetlennek, sokba háziállatoknak (lónak vagy szarvasmarhának) a maxillájából ki tördelt fogakat dugdosta be,

A koponya rajza felett a jobb sarokban két „sárkánykőrmőt” láthatunk. Az egyik a barlangi medvének, a másik a barlangi oroszlának a körömsontját ábrázolja (lásd 2. és 3. kép).

2. kép. A barlangi medve körömsontja.

A deménfalvi barlangnak hírefutott az egész világon. Hazai kutatók éppúgy felkeresik ezután a barlangot, mint a legkülönbözőbb nemzetek ifjai (TOWNSON, BRÜCKMANN, SARTORI, BRIGHT, BEUDANT, SCHMIDL, PAGET, NORMANN stb.). Belekerült az akkori időkben szokásos összeállításokba, mik a világ bizonyos számú csodájáról számolnak be (PROPRÍAC, KLEIN).

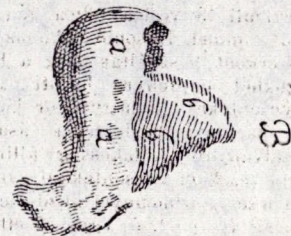
1719-ben BUCHHOLZ György kismárki rektor BÉL MÁTYÁS ösztönzésére megpróbálkozik a sárkány teljes csontvázána a kiásatásával, ami azonban a legnagyobb igyekezet mellett sem sikerült neki. Am az egyes csontok is oly becsesek, hogy a drezdai királyi múzeumnak (ritkasággyűjtemény) küldöttékért a császár aranyéremmel tünteti ki BUCHHOLZ-ot.¹⁰

Az első, aki a kárpáti barlangok sárkánycsontjaiban kételkedni kezdett, BRÜCKMANN F. wolfenbütteli orvos volt (1725). Megállapította,

¹⁰ BRÜCKMANN F.: Von den Ungarischen Drachen Höhlen im Liptauer Comitat. (Samm. v. Natur-u. Medic. Wie auch hierzu geh. Kunst-u. Lit. Class. IV. Relatio XV.) Leipzig-Budissin.

hogy a „sárkányok” foga igen hasonló a medvékéhez! Néhány évvel később pedig már határozottan kimondotta a csontoknak a medvék és oroszlánok csontjával fennálló megegyezését (1739).¹¹ Nekünk magyaroknak azért fontos ennek a hazai leletek alapján elhangzott véleménynek a megállapítása, mivel ezeket a maradványokat késő évtizedek mulva is, csak mint „ismeretlen állat” maradványait könyveli el a külföldi irodalom (lásd ESPEr monografikus munkáját 1774-ből).

A természettudományok művelői mindent megtettek, amit megtehettek a sárkánymesék eloszlására. Akadtak, akik munkáikat egyenesen a köznép számára írták, magyar nyelven, népszerű stílusban, külön fejezetet szentelve a babonáságok és mesék cáfolásának. A tévutakon

3. kép. A barlangi oroszlán körömsontja.

járó bűvárokat pedig nem kisebb ember, mint CUVIER figyelmeztette Magyarországra barlangi medvéiről írt úttörő műveiben. Az eredmény nem is maradt el, s néhány évtized alatt végkép bealkonyult az őserincek maradványok félreismeréséből felgyűlt mesék színes sugarának. NORMANN 1833-ban a Deménfalvi-barlang környékén járva úgy

¹¹ BRÜCKMANN F.: Antra draconum Liptoviensia. (Epistola Itineraria. LXXVII.)

találja, hogy „bár a hegyi lakók felvilágosodása alig haladt előre egy konyhalámpás fényével, mégis ma már senki sem beszél a kárpáti sárkányokról.”¹²

Míg a hazai barlangokra vonatkozó tudományos értékű megfigyeléseknek a XVII. században vezető szerep jutott osztályrészül a világ-irodalomban, addig a XVIII. században és a XIX. század elején sokat veszítenek jelentőségükből. Sok szerző leírása a barlangokról nagyon kezdetleges, megfigyeléseiket nem egyszer egészen sajátos, bizarr módon fejezik ki. Pl. BÉL a póstyéni Csertova-barlangot 400 juhot befogadó terjedelműnek ítéli, a Szilicei-jégbarlang jegét szerinte 600 kocsi 4 lóval egy hét alatt nem hordaná el.

Az ilyen és ehhez hasonló adatoknál biztosabb támpontot nyújthattak a térképek és szelvények, bár nagyon kevés barlangról készült felvétel a XVII. és XVIII. században. Az első térkép, amelynek jelzései között barlangnak a jele is szerepel: Orsova környékének hadi-térképe 1692-ből. Erre, a bécsi hadi levéltárban őrzött kéziratot térképlapra a katonailag megerősített Veteráni barlang nyílását is berajzolták, a körültekintő erősítések

alaprajzával együtt. Az első szelvényt, amely hazai barlang keresztmetszetét pontos felmérések alapján mutatja be, BUCHHOLZ Gyöngy készítette 1719-ben. Ez a felvétel BÉL MÁTYÁS 1723-ban kiadott Prodrómusában került bemutatásra. A XVIII. század végén II. JÓZSEF alatt a török ellen megindult háborúskodások idején újból megerősítették és felmérték a Veteráni-barlangot.¹³ Ekkor készült az első pontos hazai barlang-alaprajz, egész sereg szelvénytől kísérve.

1843-ban az „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde” előszavában megjelenik az első felhívás barlangjainkra vonatkozó mindennemű adat összegyűjtésére. Négy év múlva KUBINYI FERENC és PETÉNYI SALAMON a Természettudományi Társulat megbízásából Beremendre utaznak, hogy az ottani mészkőbánya üregeinek terra rossás kitételeit megvizsgálják és összegyűjtik a vörös agyagba beágyazott ősszállatcsontokat. A negyvenes években tehát a magyar barlangkutatásnak új korszaka bontakozik ki, a régiek úttörő munkássága után megkezdődik az alapvetés nem kevésbé fáradságos munkája.

Dr. Kubacska András.

¹² Ungarn das Reichs Land und Volk wie es ist. I. köt., 19. old.

¹³ EPERJESY K.: Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban. (A Bécsi Collegium Hungaricum Füzetei. III.)